

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Кафедра трудових ресурсів та підприємництва

06-05-103М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять та самостійної роботи з навчальної
дисципліни «Управління ризиками» для здобувачів вищої
освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-
професійною програмою «Бізнес-аналітика»
спеціальності 051 «Економіка»
денної та заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною радою з якості
ННІЕМ Протокол №5 від
31.01.2022 р.

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Управління ризиками» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Бізнес-аналітика» спеціальності 051 «Економіка» денної та заочної форм навчання [Електронне видання] / Олійник О. О. – Рівне : НУВГП, 2022. – 28 с.

Укладач: Олійник О. О., к.е.н., доцент кафедри трудових ресурсів і підприємництва.

Відповідальний за випуск: Міщук Г. Ю., д.е.н., професор, завідувач кафедри трудових ресурсів і підприємництва.

Керівник освітньої програми: Рошик І. А., к.е.н., доцент кафедри трудових ресурсів і підприємництва.

ЗМІСТ

Передмова	3
Тематика практичних занять	4
Література	28

© Олійник О. О., 2022
© НУВГП, 2022

ПЕРЕДМОВА

Навчальним планом підготовки студентів за спеціальністю 051 «Економіка» освітньо-професійної програми «Бізнес-аналітика» передбачено вивчення дисципліни «Управління ризиками».

Метою вивчення дисципліни «Управління ризиками» є формування у студентів фундаментальних знань теорії і практики оцінювання та аналізу ризиків, механізмів оптимізації наслідків ризикових подій.

Предметом навчальної дисципліни «Управління ризиками» є теоретико-методологічні та організаційно-економічні аспекти управління різними видами ризиків.

Основними завданнями навчальної дисципліни є засвоєння студентами знань про теоретичні основи і принципи функціонування ризик-менеджменту та формування навичок щодо вимірювання рівня ризику та визначення раціональної поведінки підприємства для оптимізації його наслідків.

В результаті вивчення дисципліни «Управління ризиками» студент буде здатним ідентифікувати наявні та потенційні ризики суб'єкта господарювання; класифікувати ризики в підприємстві за різними ознаками; оцінювати та аналізувати ризики відповідно до актуальної ринкової ситуації; застосовувати необхідні інструменти регулювання різних видів ризиків; розробляти заходи щодо оптимізації наслідків ризиків.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
Змістовий модуль 1. «Оцінювання та аналіз ризиків»

Практичне заняття № 1. Сутність та класифікація ризиків.

Питання для обговорення

1. Поняття та функції ризику.
2. Причини виникнення ризиків в бізнес-середовищі.
3. Ознаки класифікації та види ризиків.
4. Психологічні передумови прийняття ризикових рішень.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Особа, яка має компетенцію приймати рішення стосовно ризику є:

- А) об'єктом ризику;
- Б) предметом ризику;
- В) метою ризику;
- Г) ціллю ризику;
- Д) суб'єктом ризику;

2. Ризик виникнення землетрусу належить до ризиків:

- А) природних;
- Б) соціальних;
- В) юридичних;
- Г) політичних;
- Д) транспортних.

3. Ризик втрати роботи належить до ризиків:

- А) психологічних;
- Б) у трудових відносинах;
- В) юридичних;
- Г) політичних;
- Д) глобальних.

4. Функція ризику, яка стимулює пошук нетрадиційних рішень проблем, що стоять перед підприємцем:

- А) інноваційна;
- Б) регулятивна;
- В) захисна;
- Г) аналітична;
- Д) соціальна.

5. Функція ризику, яка пов'язана з тим, що наявність ризику передбачає необхідність вибору одного з можливих варіантів рішення, тому підприємець у процесі прийняття рішення досліджує

всі можливі альтернативи:

- А) інноваційна;
- Б) регулятивна;
- В) захисна;
- Г) аналітична;
- Д) соціальна.

Питання для контролю рівня знань

1. Поясніть сутність поняття «ризик», назвіть його основні характеристики.

2. Які функції покликаний виконувати ризик?

3. Поясніть взаємозв'язок понять «ризик» та «невизначеність».

4. Назвіть типи особистостей залежно від їхньої психологічної готовності до прийняття ризикових рішень. Охарактеризуйте кожен з них.

5. За якими ознаками можна класифікувати ризик? Які види ризиків виокремлюють за кожною ознакою?

6. Назвіть види ризиків за ознакою економічних наслідків.

Завдання для розв'язування

1. Оберіть будь-який суб'єкт господарювання для аналізу. Назвіть його наявні та потенційні ризики. Обґрунтуйте свій вибір. Класифікуйте їх за такими ознаками: місце виникнення, характер наслідків, стадії економічного обороту, економічні наслідки. Які фактори найбільшою мірою впливають на виникнення цих ризиків?

2. Сформууйте перелік чинників, які здійснюють вплив на Вашу здатність приймати рішення в умовах ризику. Оцініть свій рівень схильності до ризику, використовуючи методику А.Г. Шмельова <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=416>.

Ґрунтуючись на отриманих результатах, визначте власні здібності до започаткування підприємницької діяльності. Обґрунтуйте доцільність реалізації бізнес-ідеї, визначивши:

- назву суб'єкта господарювання;
- вид діяльності;
- місце розташування;
- потенційних споживачів;
- наявних конкурентів.

Використовуючи експертний метод, оцініть рівень ризику реалізації Вашої бізнес-ідеї за такими групами факторів ризику (оцінка від 0 до 10).

Фактори ризику	Оцінка експерта
1. Політичні	
2. Соціальні.	
3. Економічні.	
4. Фінансові.	
5. Техніко-технологічні, інформаційні.	
6. Крадіжки, витікання інформації, псування майна та інші збитки.	
7. Форс-мажорні обставини.	
Сума	

На основі отриманих результатів зробіть висновок про потенційну успішність започаткування такої підприємницької діяльності.

Практичне заняття № 2. Організація управління ризиками.

Питання для обговорення

1. Сутність управління ризиками.
2. Основні етапи процесу управління ризиками.
3. Організаційне забезпечення управління ризиками.
4. Нормативно-правове забезпечення управління ризиками.
5. Міжнародний стандарт ISO 31000 «Ризик-менеджмент».

Тестові завдання для самоконтролю

1. В процесі управління ризиком після стратегічного планування наступним етапом є:

- А) оцінювання прийнятності ризику;
- Б) планування діяльності за обраним проектом;
- В) регулювання ризику;
- Г) якісний аналіз ризику;
- Д) прийняття ризику.

2. В процесі управління ризиком після кількісного оцінювання ризику наступним етапом є:

- А) оцінювання прийнятності ризику;
- Б) оптимізація ризику;
- В) регулювання ризику;
- Г) якісний аналіз ризику;
- Д) прийняття ризику.

3. Який елемент в процесі управління ризиком передбачає ідентифікацію можливих ризиків та їх причин?

- А) оцінювання прийнятності ризику;

- Б) кількісне оцінювання ризику;
- В) регулювання ризику;
- Г) якісний аналіз ризику;
- Д) прийняття ризику.

4. Яка функція управління ризиками передбачає вплив на об'єкт управління з метою досягнення стану рівноваги у випадку відхилення від заданих параметрів?

- А) організація;
- Б) прогнозування;
- В) мотивація;
- Г) координація;
- Д) регулювання.

5. Яка функція управління ризиками являє собою розробку перспективних змін стану об'єкта в цілому та окремих його частин?

- А) організація;
- Б) прогнозування;
- В) мотивація;
- Г) координація;
- Д) контроль.

Питання для контролю рівня знань

1. Розкрийте зміст поняття «управління ризиками», назвіть його основні завдання.

- 2. Які функції виконує управління ризиками?
- 3. Охарактеризуйте основні принципи управління ризиками.
- 4. З яких етапів складається процес управління ризиками?
- 5. Опишіть організаційне забезпечення управління ризиками?

6. Які основні документи формують нормативно-правове забезпечення управління ризиками?

Завдання для розв'язування

1. На прикладі банківської установи (на вибір студенте) назвіть та охарактеризуйте функціональні обов'язки відповідальних за управління ризиками на різних ієрархічних рівнях:

- спостережна рада;
- правління;
- підрозділ з управління ризиками;
- бек-офіси;
- фронт-офіси.

2. Розробіть Положення про підрозділ (департамент, комітет) з

управління ризиками суб'єкта господарювання (на вибір студента) за наступною структурою:

- загальні положення;
- принципи, мета, основні завдання та компетенції підрозділу;
- склад/структура підрозділу;
- права та обов'язки керівника та працівників підрозділу;
- порядок роботи підрозділу;
- відповідальність керівника та працівників підрозділу;
- заключні положення.

Практичне заняття № 3. Статистичні методи оцінювання ризиків.

Питання для обговорення

1. Дисперсійний метод оцінювання ризику.
2. Основні показники варіації.
3. Ймовірнісний метод оцінювання ризику.
4. Метод β -коефіцієнта оцінювання системного ризику проекту (бізнесу).

Тестові завдання для самоконтролю

1. Визначте проект, для якого рівень ризику є найнижчим, якщо коефіцієнти варіації прибутків досліджуваних проектів становлять $A=0,2$; $B=0,15$; $V=0,55$; $\Gamma=0,14$; $D=0,12$:

- А) проект А;
- Б) проект Б;
- В) проект В;
- Г) проект Г;
- Д) проект Д.

2. Визначте два проекти, для яких рівень ризику є найвищим, якщо коефіцієнти варіації прибутків досліджуваних проектів становлять $A=0,7$; $B=0,1$; $V=0,5$; $\Gamma=0,54$; $D=0,12$:

- А) проекти А та Г;
- Б) проекти Б та Г;
- В) проекти А та В;
- Г) проекти Г та Д;
- Д) проекти Д та Б.

3. В основі поділу на суб'єктивні та об'єктивні методи оцінювання ризику лежить:

- А) точність результатів аналітичних розрахунків;
- Б) спосіб збору вихідної інформації;

- В) спосіб опрацювання вихідної інформації;
- Г) надійність оцінки;
- Д) досконалість оцінки.

4. Якщо в результаті оцінювання альтернативних проєктів отримані такі значення:

Показники	Проєкти		
	А	Б	В
$r_{сер}$	10	10	10
σ	1,2	1,5	2,0

то вищий рівень ризику реалізації проєкту:

- А) Б;
- Б) А;
- В) В;
- Г) А та В;
- Д) для всіх проєктів однаковий.

5. Коефіцієнт, який характеризує нестійкість доходів по кожному виду активу відносно середнього, повністю диверсифікованого портфеля активів, називається:

- А) коефіцієнт кореляції;
- Б) коефіцієнт варіації;
- В) коефіцієнт конкордації;
- Г) коефіцієнт ліквідності;
- Д) β – коефіцієнт.

Питання для контролю рівня знань

1. На які групи поділяються методи аналізу ризиків за характером вихідної інформації?

2. Охарактеризуйте концепцію варіаційного методу аналізу ризиків. Які основні показники необхідно розраховувати при його використанні?

3. В чому полягає зміст ймовірнісного методу аналізу ризиків?

4. Які аналітичні порівняння та висновки можна зробити розрахувавши значення β -коефіцієнта?

5. Опишіть залежність між ризикованістю та дохідністю окремих активів та ринку в цілому.

Завдання для розв'язування

1. На основі дисперсійного аналізу визначте для підприємств яких розмірів (великих, середніх, малих) сільського, лісового та рибного господарства, зростання діяльності є ризикованішим. Статистичні дані за минулі роки:

Показник	Роки	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства
Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг), тис. грн.	2012	16455049,8	90017650,0	27845202,7
	2013	18516635,7	94316461,4	44837805,2
	2014	29735956,3	108163470,5	52016233,9
	2015	44925572,0	147442068,9	82613955,5
	2016	43163900,3	179995341,9	103385430,6
	2017	43457484,6	219434155,4	126027028,8
	2018	66029935,8	259152522,4	156357167,5
	2019	84883469,0	253375044,7	170375201,1
	2020	70174415,2	255568458,4	186527467,3
Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг), тис. грн.	2012	23373627,5	111771632,4	40596300,5
	2013	24723503,0	106560214,5	60371344,5
	2014	41015300,2	144677257,2	95234155,7
	2015	68730996,7	213147912,3	127234166,5
	2016	57660356,0	245521515,7	161820999,0
	2017	46423658,2	269042673,3	195696501,5
	2018	63282845,4	312525649,4	225146356,2
	2019	80991849,5	312553667,9	227005770,1
	2020	90514955,8	316443301,1	253992264,6

2. Грунтуючись на рівні рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств, оберіть вид економічної діяльності з меншим ризиком.

Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств, %

Роки	Тваринництво	Роздрібна торгівля фармацевтичними товарами	Телекомунікації (електрозв'язок)
2010	19,9	9,3	15,3
2011	22,1	10,5	16,6
2012	27,6	12,5	22,7
2013	23,1	8,6	23,5
2014	23,8	10,5	12,5
2015	33,1	12,4	13,0
2016	16,0	14,1	15,4
2017	20,0	10,4	23,1

2018	13,8	12,7	24,9
2019	10,4	9,3	32,1
2020	5,3	9,5	36,7

Практичне заняття № 4. Якісні методи оцінювання ризиків.

Питання для обговорення

1. Метод мозкового штурму в процесі оцінювання ризиків.
2. Загальна характеристика експертних процедур, їх використання для розрахунку рівня ризику проекту.
3. Перевірка узгодженості дій експертів на основі розрахунку коефіцієнта конкордації.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Оцінка достовірності дій експертів здійснюється шляхом розрахунку:

- А) коефіцієнта конкордації;
- Б) коефіцієнта кореляції;
- В) коефіцієнта варіації;
- Г) коефіцієнта ліквідності;
- Д) коефіцієнта β .

2. Коефіцієнт конкордації обчислюється за формулою:

- А) $W = \sigma_{\text{факт}} / \sigma_{\text{max}}$;
- Б) $W = \sigma^2_{\text{max}} / \sigma^2_{\text{факт}}$;
- В) $W = \sigma^2_{\text{факт}} / \sigma^2_{\text{max}}$;
- Г) $W = \sigma_{\text{факт}} / \sigma^2_{\text{max}}$;
- Д) $W = \sigma_{\text{факт}} * \sigma^2_{\text{max}}$.

3. Коефіцієнт конкордації може набувати значень:

- А) від -1 до 1;
- Б) від 0 до 1;
- В) від 0,5 до 1;
- Г) від -1 до 0;
- Д) дорівнює 0.

4. Найпоширеніший метод багатоетапної експертизи, який заснований на взаємній анонімній критиці поглядів без безпосередніх контактів між членами експертної групи – це:

- А) метод мозкового штурму;
- Б) метод «Дельфі»;
- В) метод асоціацій;
- Г) метод аналогій;
- Д) метод критичних значень.

5. Якісний метод, який спрямований на генерування якомога більшої кількості варіантів вирішення проблеми, в тому числі і найнеймовірніших, а далі, з усіх придуманих варіантів відбираються ті, які можуть бути реалізовані на ділі – це:

- А) метод контрольних запитань;
- Б) метод морфологічного аналізу;
- В) метод критичних значень;
- Г) метод мозкового штурму;
- Д) метод «Дельфі».

Питання для контролю рівня знань

1. В чому полягає зміст експертної оцінки ризику?
2. Обґрунтуйте відмінні риси методу мозкового штурму. В яких випадках доцільно його використання?
3. Назвіть переваги і недоліки застосування методу експертних оцінок для оцінки ризиків.
4. В чому полягає відмінність між методами асоціацій та аналогій.
5. Охарактеризуйте модель застосування методу «Дельфі».

Завдання для розв’язування

1. Оцініть узгодженість дій експертів, яких запросили для ранжування трьох видів ризику діяльності ПП «Акватон»:

Експерти	Ризики		
	маркетинговий	транспортний	виробничий
Антонюк Н.О.	1	3	2
Фещук Р.А.	2	3	1
Гурський І.І.	1	2	3
Озарук А.В.	2	1	3
Гуменюк Н.М.	3	2	1

2. Керівник ПП «Металіст» прийняв рішення здійснити експертизу комерційного ризику, використовуючи спрощений метод експертних оцінок. В результаті проведеного опитування отримані такі відповіді експертів:

Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	Кількість відповідей експертів
410	6
420	9
430	4
440	6
450	1

Визначте:

- 1) ймовірність досягнення обсягу реалізації 430 тис. грн. і більше;
- б) ймовірність досягнення обсягу реалізації в межах 420-430 тис. грн.

Практичне заняття № 5. Матричні методи та критерії прийняття ризикових рішень в умовах невизначеності.

Питання для обговорення

1. Використання матриць в оцінюванні альтернативних рішень.
2. Матриця прибутків і матриця витрат, особливості їхньої побудови.
3. Критерії прийняття рішень в умовах невизначеності.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Якщо в матриці наводяться очікувані значення позитивних результатів (прибутку, доходу тощо), то така матриця називається:

- А) матриця ліквідності;
- Б) матриця ефективності;
- В) матриця витрат;
- Г) регуляторна матриця;
- Д) компенсаційна матриця.

2. Критерій, який використовується у випадку, коли можна припустити, що будь-який з варіантів ситуації не більш ймовірний, ніж інші:

- А) максимінний критерій Вальда;
- Б) принцип недостатнього обґрунтування Лапласа;
- В) критерій узагальненого максиміна Гурвіца;
- Г) мінімаксий критерій Севіджа;
- Д) критерій максимізації середнього очікуваного доходу Байеса.

3. Критерій, який використовується у випадках, коли за будь-яких умов потрібно уникати великих витрат:

- А) критерій узагальненого максиміна Гурвіца;
- Б) критерій максимізації середнього очікуваного доходу Байеса;
- В) принцип недостатнього обґрунтування Лапласа;
- Г) мінімаксий критерій Севіджа;
- Д) максимінний критерій Вальда.

4. Критерій, який використовується у випадку, коли необхідна гарантія, що виграш у будь-яких умовах буде не меншим, чим найбільший з можливих в найгіршій ситуації:

- А) мінімаксний критерій Севіджа;
- Б) максимінний критерій Вальда;
- В) критерій максимізації середнього очікуваного доходу Байєса;
- Г) принцип недостатнього обґрунтування Лапласа;
- Д) критерій узагальненого максиміна Гурвіца.

5. Критерій, який використовується, коли необхідно знайти компроміс між лінією поведінки в розрахунку на гірше та лінією поведінки в розрахунку на краще:

- А) мінімаксний критерій Севіджа;
- Б) максимінний критерій Вальда;
- В) критерій максимізації середнього очікуваного доходу Байєса;
- Г) принцип недостатнього обґрунтування Лапласа;
- Д) критерій узагальненого максиміна Гурвіца.

Питання для контролю рівня знань

1. Які показники відображаються в матриці ефективності?
2. Охарактеризуйте особливості побудови матриці втрат?
3. Назвіть основні критерії прийняття рішень в умовах високої ентропії.

4. Охарактеризуйте алгоритм застосування критерію Севіджа для мінімізації ризику.

5. У чому полягає сутність застосування критерію Гурвіца при мінімізації ризиків?

Завдання для розв'язування

1. Вибрати за критеріями Вальда і Севіджа сферу інвестування розвитку виробництва споживчих товарів в умовах невизначеності перспективи платоспроможності населення.

Вихідні дані – експертні оцінки сподіваної вигоди (a_{ij}):

Альтернативні рішення – сфери інвестування	Можливі обставини – зміни платоспроможності (j)		
	1) суттєве зменшення	2) суттєве збільшення	3) без суттєвих змін
Виробництво хлібопродуктів	2	5	9
Виробництво молокопродуктів	6	8	3
Виробництво м'ясних виробів	7	4	8
Виробництво кондитерських виробів	1	7	2

2. За умовою попередньої задачі оберіть сферу переважного інвестування розвитку виробництва споживчих товарів, використовуючи критерій Гурвіца, для двох менеджерів, для яких показник оптимізму k становить відповідно 0,25 і 0,75.

Практичне заняття № 6. Причинно-наслідкові методи аналізу ризиків.

Питання для обговорення

1. Метод 5 чому.
2. Діаграма Ісікави.
3. Інструмент «краватка-метелик».

Тестові завдання для самоконтролю

1. Інтерактивна техніка запитань, що використовується для виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі певної проблеми – це:

- А) метод «5 чому»;
- Б) метод Дельфі;
- В) мозковий штурм;
- Г) метод «краватка-метелик»;
- Д) дисперсійний аналіз.

2. Який метод застосовується для аналізу причинно-наслідкових зв'язків, забезпечуючи структуроване графічне відображення переліку причин конкретного впливу?

- А) метод «5 чому»;
- Б) метод Дельфі;
- В) мозковий штурм;
- Г) діаграма Ісікави;
- Д) дисперсійний аналіз.

3. Головною функцією якого методу є розміщення бар'єрів між причинами та подією, які показують заходи для подолання причин події?

- А) метод «5 чому»;
- Б) метод Дельфі;
- В) мозковий штурм;
- Г) метод «краватка-метелик»;
- Д) дисперсійний аналіз.

4. Початковим етапом якого методу є визначення небезпечної події, що відображається в центрі діаграми?

- А) метод «5 чому»;
- Б) метод Дельфі;
- В) мозковий штурм;
- Г) діаграма Ісікави;
- Д) метод «краватка-метелик».

5. В межах якого методу здійснюють поділ причин ризиків на основні категорії, використовуючи гілки та підгілки?

- А) метод «5 чому»;
- Б) метод Дельфі;
- В) мозковий штурм;
- Г) діаграма Ісікави;
- Д) дисперсійний аналіз.

Питання для контролю рівня знань

1. Охарактеризуйте алгоритм застосування методу «5 чому» для виявлення причин ризиків.

2. Назвіть основні правила, яких потрібно дотримуватись для правильного використання методу «5 чому».

3. Назвіть основні етапи аналізу причинно-наслідкових зв'язків застосовуючи діаграму Ісікави.

4. Охарактеризуйте структуру діаграми Ісікави («риб'ячого кістяка»).

5. Опишіть блок-схему методу «краватка-метелик».

6. Назвіть основні переваги та недоліки застосування методів причинно-наслідкового аналізу ризиків.

Завдання для розв'язування

1. Ознайомтесь з розділом «Ризики» Звіту про управління ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік <https://obolon.ua/files/shareholders/023296c9f6e17ab3ae1c5e864b801653.pdf>. Оберіть один з наведених у звіті вид ризиків. Використовуючи метод «5 чому», проаналізуйте його причини та наслідки.

2. Використовуючи інструмент «краватка-метелик», здійсніть причинно-наслідковий аналіз ризикової події суб'єкта господарювання (на вибір студента). Результати зобразіть у вигляді діаграми «краватка-метелик».

Структура діаграми «краватка-метелик»

Змістовий модуль 2. «Регулювання ризиків»

Практичне заняття № 7. Основні напрями впливу на ризик.

Питання для обговорення

1. Методи уникнення ризику.
2. Прийоми збереження ризиків.
3. Методи передачі та зниження ризиків
4. Характеристика основних засобів регулювання ризику.

Тестові завдання для самоконтролю

1. До якого напрямку впливу на ризики відноситься диверсифікація?
 - А) зниження ризику;
 - Б) передача ризику;
 - В) збереження ризику;
 - Г) уникнення ризику;
 - Д) компенсація ризику.
2. До якого напрямку впливу на ризики відноситься факторинг?
 - А) зниження ризику;
 - Б) передача ризику;
 - В) збереження ризику;
 - Г) компенсація ризику;
 - Д) уникнення ризику.
3. Створення підприємцем фондів відшкодування збитків за рахунок частини власних оборотних коштів називається:
 - А) диверсифікація;
 - Б) лімітування;
 - В) страхування;
 - Г) резервування засобів;
 - Д) хеджування.
4. До напрямку уникнення ризику належить метод:
 - А) відмова від ненадійних партнерів, постачальників;

- Б) стратегічне планування діяльності;
- В) прогнозування зовнішньої економічної ситуації;
- Г) створення резервних фондів у грошовій формі;
- Д) отримання держаних дотацій для компенсації збитків.

5. До напряму передача ризику належить метод:

- А) укладання біржових угод;
- Б) створення резервних фондів у натуральній формі;
- В) залучення зовнішніх джерел компенсації збитків;
- Г) моніторинг соціально-економічного та правового

середовища;

Д) відмова від прийняття ризикованих проєктів, рішень.

Питання для контролю рівня знань

1. Назвіть основні напрями впливу на ризик.

2. Які методи містить уникнення ризику?

3. За яких умов дотримання політики ухилення від ризиків є обґрунтованим?

4. В яких випадках доцільно застосовувати методи збереження ризиків?

5. В чому полягає сутність лімітування та резервування?

6. Охарактеризуйте основні інструменти оптимізації ризиків.

Завдання для розв'язування

1. Ознайомившись з розділом «Ризики» Звіту про управління ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік <https://obolon.ua/files/shareholders/023296c9f6e17ab3ae1c5e864b801653.pdf>, обґрунтуйте доцільність використання окремих напрямів та методів регулювання ризиків суб'єкта господарювання.

Вид ризиків	Напрямок впливу	Метод регулювання
Операційні		
Ринкові		
Політичні та державні		
Судові		
Ризики, пов'язані з персоналом		
Фінансові		
Валютні		
Процентні		
Ризик ліквідності		
Кредитний ризик		

2. Ознайомтесь з Положенням банківської групи «Приватбанк» «Про систему управління ризиками». Обґрунтуйте доцільність застосування таких основних способів оптимізації ризиків, як страхування, резервування, хеджування, розподіл, диверсифікація, мінімізація (управління активами та пасивами) та уникнення (відмова від операції) для визначених у документі ризиків банківської групи:

- кредитний ризик;
- ризик ліквідності;
- операційний ризик;
- ринковий ризик;
- процентний ризик;
- валютний ризик;
- фондовий ризик;
- ризик відповідності діяльності;
- стратегічний ризик.

Практичне заняття № 8. Страхування ризиків.

Питання для обговорення

1. Сутність страхування.
2. Суб'єкти, об'єкти та види страхування.
3. Критерії прийняття рішень щодо страхування ризиків.
4. Страхування транспортних ризиків.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання – це:

- А) страхова премія;
- Б) страховий ризик;
- В) страхова сума;
- Г) страхове відшкодування;
- Д) страховий тариф.

2. Плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування – це:

- А) страхове відшкодування;
- Б) страховий тариф;
- В) франшиза;
- Г) страховий ризик;
- Д) страхова премія.

3. До обов'язкового страхування належить:

- А) страхування життя;
- Б) страхування інвестицій;
- В) страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
- Г) страхування фінансових ризиків;
- Д) страхування судових витрат.

4. Міжнародний базис поставки продукції, за якого продавець повинен забезпечити страхування від ризику пошкодження товару під час перевезення:

- А) CAF (Cost and Freight) Вартість і фрахт;
- Б) CIF (Cost, Insurance and Freight) Вартість, страхування і фрахт;
- В) FOB (Free On Board) Вільно на борту;
- Г) FAS (Free Alongside Ship) Вільно вздовж борту судна;
- Д) FOBI (Free On Board, Insurance) Вільно на борту, страхування.

5. Відповідно до Правил ІНКОТЕРМС, угода яка передбачає, що продавець надає покупцеві товари безпосередньо у своїх приміщеннях:

- А) Група Е;
- Б) Група F;
- В) Група С;
- Г) Група D;
- Д) Група А.

Питання для контролю рівня знань

1. Поясніть сутність страхування. Хто є його суб'єктами?
2. Охарактеризуйте основні види страхування.
3. За яких умов доцільно приймати рішення про страхування?
4. Які страхові ризики характерні для майнового страхування?
5. Назвіть основні умови страхування вантажів.

Завдання для розв'язування

1. Під час пожежі в офісі «Віта» повністю згорів комп'ютер, який було оцінено страховою компанією за товарним чеком на суму 15000 грн. Ступінь зносу комп'ютера на день укладення договору – 35%. Придатних деталей для використання не залишилось. Визначте розмір збитку та суму страхового відшкодування за системою «першого ризику», якщо комп'ютер було застраховано на 13000 грн.

2. ТОВ «Радуга», яке виробляє й поставляє на ринок молочну

продукцію, уклало зі страховою компанією договір добровільного страхування відповідальності за якість продукції. Страхова сума становить 100 тис. грн. При плановій перевірці санепідемстанції продукції компанії були виявлені відхилення від чинних стандартів. Вся партія неякісної продукції була вилучена з торговельної мережі на суму 45 тис. грн. Ліміт відповідальності страховика – 90%. Визначити розмір страхового відшкодування.

Практичне заняття № 9. Диверсифікація ризиків, її види та сфери застосування.

Питання для обговорення

1. Сутність та види диверсифікації.
2. Поняття кореляції активів.
3. Причини диверсифікації підприємницької діяльності.
4. Переваги та недоліки диверсифікації.
5. Аналітичний, табличний та графічний методи визначення доцільності диверсифікації.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Коефіцієнт кореляції приймає значення в межах:
А) від 0 до 1;
Б) від -1 до 1;
В) від -1 до 0;
Г) від 0,5 до 1;
Д) від -0,5 до 0.
2. Диверсифікація вважається бажаною, якщо коефіцієнт кореляції:
А) наближається до 0;
Б) наближається до -1,0;
В) наближається до 1,0;
Г) більший 1,0;
Д) рівний 0,5.
3. Абсолютна величина коефіцієнта кореляції вказує на:
А) ймовірність диверсифікації;
Б) силу взаємозв'язку між активами;
В) стратегію управління активами;
Г) напрямок зв'язку між активами;
Д) величину ризику.
4. За результатами розрахунків коефіцієнта кореляції прибутків кількох напрямів діяльності отримані такі дані:

№ п/п	Поєднання напрямів діяльності	Значення коефіцієнта кореляції
I	А та Б	0,91
II	Б та В	-0,89
III	В та Г	0,05
IV	Г та А	-0,12
V	А та В	0,44

Яке рішення щодо диверсифікації краще прийняти підприємцю:

- А) IV;
- Б) I;
- В) III;
- Г) II;
- Д) V.

5. За результатами розрахунків коефіцієнта кореляції прибутків кількох напрямів діяльності отримані такі дані:

№ п/п	Поєднання напрямів діяльності	Значення коефіцієнта кореляції
I	А та Г	0,23
II	В та Б	0,63
III	В та Г	-0,76
IV	Б та А	-0,88
V	Б та Г	-0,98

Яке рішення щодо диверсифікації краще прийняти підприємцю:

- А) II;
- Б) III;
- В) IV;
- Г) I;
- Д) V.

Питання для контролю рівня знань

1. В чому полягає сутність диверсифікації як інструменту регулювання ризиків?

2. Назвіть основні причини диверсифікації підприємницької діяльності.

3. Які види диверсифікації можна виокремити?

4. Які способи використовуються для обґрунтування доцільності диверсифікації?

5. Назвіть властивості коефіцієнта кореляції в контексті стратегії диверсифікації.

Завдання для розв'язування

1. Оцініть аналітичним способом доцільність диверсифікації діяльності за рахунок виробництва меблів та виробництва матраців:

Роки	Рентабельність виробництва меблів, %	Рентабельність виробництва матраців, %
2010	4,1	5,8
2011	5,6	2,6
2012	5,1	2,1
2013	4,5	1,7
2014	5,5	1,8
2015	5,3	5,5
2016	6,4	4,9
2017	5,2	4,4
2018	6,1	4,6
2019	5,5	4,2
2020	9,4	5,1

2. Оцініть графічним та табличним способами доцільність диверсифікації діяльності за рахунок виробництва парових котлів та сухих будівельних сумішей:

Роки	Рентабельність виробництва парових котлів, %	Рентабельність виробництва сухих будівельних сумішей, %
2010	4,1	14,8
2011	4,5	15,2
2012	4,2	16,2
2013	2,8	13,3
2014	3,7	4,3
2015	7,5	5,6
2016	9,0	9,7
2017	5,4	7,2
2018	4,7	9,4
2019	6,7	11,4
2020	3,3	9,4

Практичне заняття № 10. Оптимізація інвестиційних ризиків.

Питання для обговорення

1. Сутність та класифікація інвестиційних ризиків.
2. Принципи формування та оптимізація структури портфеля інвестицій.
3. Критерії оцінки інвестиційних проєктів.

Тестові завдання для самоконтролю

1. До факторів ризику, що ускладнюють прийняття рішень з метою інвестування належать:

- А) вид інвестицій;
- Б) вартість інвестиційних проєктів;
- В) множинність доступних проєктів;
- Г) обмеження фінансових ресурсів, доступних для інвестування;
- Д) усі відповіді правильні.

2. Критерій прийняття інвестиційного рішення, в основі якого лежить максимізація доходів власника – це:

- А) концепція вартості грошей в часі (TVM);
- Б) концепція Shareholder-Value;
- В) концепція вартості капіталу;
- Г) гіпотеза ефективності ринку;
- Д) концепція асиметричної інформації.

3. Показник, що характеризує відносний рівень витрат підприємства на інвестиційну діяльність (дивіденди, винагороди, витрати на підтримку економічного потенціалу) – це:

- А) NPV (чиста дисконтована вартість);
- Б) PI (індекс рентабельності інвестицій);
- В) IRR (внутрішня норма рентабельності);
- Г) CC (ціна капіталу);
- Д) MIRR (модифікована внутрішня норма прибутку).

4. Вид інвестиційного ризику, до якого відносяться різноманітні види виникаючих адміністративних обмежень інвестиційної діяльності, пов'язаних із змінами державою політичного курсу:

- А) економічний;
- Б) політичний;
- В) соціальний;
- Г) екологічний;
- Д) інших видів.

5. Яку ціль планує досягти інвестор при формуванні будь-якого інвестиційного портфеля, якщо він передбачає отримання регулярного доходу в поточному періоді, як правило, із заздалегідь установленою періодичністю?

- А) досягнення необхідного рівня прибутковості;
- Б) приріст капіталу;
- В) мінімізація інвестиційних ризиків;
- Г) підтримання ліквідності інвестиційних коштів на прийнятному для інвестора рівні;
- Д) пошук партнерів для еквівалентного інвестування.

Питання для контролю рівня знань

1. Яких принципів слід дотримуватись при формуванні портфеля інвестицій?

2. Які показники використовуються при оцінюванні ризику інвестиційного портфелю?

3. Опишіть особливості застосування різних методів оцінки ризику цінних паперів.

4. Назвіть основні критерії оцінки інвестиційних проектів.

5. Яким чином ризик та інфляція впливає на величину очікуваної ставки відсотка (дисконту)?

Завдання для розв'язування

1. Оцінити доцільність інвестування в купівлю окремих акцій за такими даними:

Показник	Акції А	Акції Б	Акції В
Очікувана рентабельність, %	6,5	12	13
В-коефіцієнт	0,9	0,5	0,7
Безризикова відсоткова ставка на ринку капіталів, %	6	6	6
Середня рентабельність ринкового портфелю інвестицій, %	11	11	11

2. На початку функціонування об'єкта (у перший рік після його придбання та модернізації) дохід складатиме 400 тис. грн Термін експлуатації об'єкта становить 6 років. Середня величина норми дисконту за всі роки функціонування, обчислена з урахуванням ризику, пов'язаного з даним видом діяльності, змінами в економічному середовищі, зокрема інфляцією, складає 45%. Обчисліть теперішню вартість даного підприємства.

Практичне заняття № 11. Регулювання валютних ризиків.

Питання для обговорення

1. Характеристика ризику коливання валюти.
2. Методи управління валютними ризиками.
3. Методи страхування валютних ризиків.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Вид валютного ризику, який пов'язаний з торговими операціями, а також із грошовими угодами з фінансового інвестування та дивідендних платежів:

- А) трансляційний (бухгалтерський) ризик;
- Б) операційний ризик;
- В) економічний валютний ризик;
- Г) потаємний (прихований) ризик;
- Д) ризик ліквідності.

2. Вид валютного ризику, який пов'язаний з можливістю втрати доходів за майбутніми контрактами через зміну загального економічного стану як країн-партнерів, так і країни, де розташований суб'єкт господарювання:

- А) трансляційний (бухгалтерський) ризик;
- Б) операційний ризик;
- В) економічний валютний ризик;
- Г) потаємний (прихований) ризик;
- Д) ризик ліквідності.

3. До методів страхування валютних ризиків належать:

- А) захисні застереження;
- Б) валютні опціони;
- В) ф'ючерсні валютні угоди;
- Г) валютні ф'ючерси;
- Д) всі відповіді правильні.

4. Купівля іноземної валюти на угодах «SPOT» в обмін на вітчизняну валюту з наступним викупом – це:

- А) валютна операція SVOP;
- Б) валютний ф'ючерс;
- В) валютне застереження;
- Г) форвардна валютна угода;
- Д) валютний опціон.

5. Вид валютних кошківів, в якому валюти вказані з однаковою питомою вагою – це:

- А) симетричний кошик;

- Б) асиметричний кошик;
- В) стандартний кошик;
- Г) регулюючий кошик;
- Д) ліквідний кошик.

Питання для контролю рівня знань

1. Охарактеризуйте сутність поняття «валютний ризик». Для яких суб'єктів господарювання він найбільш суттєвий?
2. Які методи управління валютними ризиками слід застосовувати суб'єктам господарювання залежно від виду економічної діяльності?
3. Назвіть основні інструменти хеджування валютного ризику.
4. Охарактеризуйте лімітування як метод оптимізації валютних ризиків.
5. Назвіть методи диверсифікації валютних ризиків.
6. Обґрунтуйте доцільність страхування валютних ризиків. Які фактори впливають на вибір методу страхування валютних ризиків?

Завдання для розв'язування

1. Проаналізуйте та порівняйте рівень валютного ризику банківських установ України ПАТ «ОТП Банк» та АБ «Укргазбанк» станом на 01.01.2022 р.

Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції

Показник	АБ «Укргазбанк»	ПАТ «ОТП Банк»
Н1, тис грн.	11473091,81	10 410 371,98
Н2	19,67	19,87
Н3	14,92	13,62
Н6	74,70	97,99
Н7	11,27	11,76
Н8	92,78	21,73
Н9	0,21	9,97
Н11	0,05	2,25
Н12	0,10	2,27
Л13-1	3,9270	0,10
Л13-2	0,8249	0,07
LCRVB	166,0401	156,98

2. Використовуючи дані Звіту про управління за 2020 рік ТзОВ «Волочиськ-Агро»

<https://astartaholding.com/files/uploads/941f50ac41168bfd4345b5c7e6e>

[025fa.pdf](#) та Звіту про управління за 2020 рік ТзОВ фірми «Астарта-Київ»
<https://astartaholding.com/files/uploads/80efb98a69c57682824455bf27182c28.pdf> ідентифікуйте валютні ризики та запропонуйте методи їхньої оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Балджи М. Д. Економічний ризик та методи його вимірювання : навчальний посібник. Харків : Промарт, 2015. 300 с.
2. Гуменюк В. Я., Міщук Г. Ю., Олійник О. О. Управління ризиками : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2009. 156 с.
3. Економічний ризик: методи оцінки та управління : навч. посібник. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. 208 с.
4. Калініченко З. Д. Ризик-менеджмент: навчальний посібник для здобувачів спец. 051 «Економіка» та 073 «Менеджмент». Дніпро : ДДУВС, 2021. 224 с.
5. Стешенко О. Д. Ризикологія : навч. посібник. Харків : УкрДУЗТ, 2019. 180 с.

Додаткова література

6. Бабина О. Є., Тарашевський М. М. Управління ризиками бізнесу: сутність, складові, рішення. *Економіка та держава*, 2017. № 7. С. 14–17.
7. Горго І. О. Концепція формування системи управління ризиками на підприємстві. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 2018, № 11. С. 29–42.
8. Пожар Є. М. Аналіз фінансових ризиків та методи їх нейтралізації на підприємстві. *Інфраструктура ринку*, 2020. № 43. С. 387–391.
9. Посохов І. М. Управління ризиками у підприємстві : навчальний посібник. Харків : НТУ «ХП», 2015. 220 с.
10. Управління ризиками : навчальний наочний посібник / М. О. Кравченко, К. О. Бояринова, К. О. Копішинська. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 432 с.
11. Шклярук С. Г. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 494 с.